

ЈАСМИНА М. АХМЕТАГИЋ¹
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКУ КУЛТУРУ
— ПРИШТИНА (ЛЕПОСАВИЋ)

ГОРСКИ ВИЈЕНАЦ КАО ПОДТЕКСТ МОЈКОВАЧКЕ БИТКЕ ЋАМИЛА СИЈАРИЋА

САЖЕТАК. У тексту се Сијарићева *Мојковачка битка* ишчитава на подлози мотива, тема и идеја присутних у *Горском вијенцу*. Имплицитни дијалог Сијарићевог романа са Његошевим делом, који потврђују конкретни мотиви, начин презентације историјских догађаја и вредности које се романом афирмишу, до сада није био предмет истраживања у науци о књижевности, иако значење битке у Сијарићевом роману треба да буде ишчитано управо у контексту Његошевог спева и косовког архетипа. Огромна улога коју у *Мојковачкој бици* игра *Горски вијенац* сведочанство је Сијарићевог хуманистичког читања Његошевог спева, али и спонтано остварених утицаја у систему вредности једне културе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Мојковачка битка, Ћамил Сијарић, *Горски вијенац*, косовски мит.

¹ jaca.a@eunet.rs

Рад је примљен 18. јануара 2016, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 1. априла 2016.

У роману *Мојковачка бишка* (1968) Тамил Сијарић тематизује одлучујућу битку црногорске војске у Првом светском рату, али је смешта у оквире љубавне приче, преко које развија тему верских нетрпељивости у санџачкој средини. Да је у роману, композиционо начињеном од низа епизода, остварена панорамска слика колектива, а да је писац, већ самом историјском конкретизацијом, направио искорак у односу на своје дотадашње писање, указивано је у књижевној критици још од првих приказа *Мојковачке бишке*. Вредносни суд о овом роману, у коме „има и развучености, и празнословља, и неверљивости” (Pantić, 2000, str. 100), сводљив је ипак на преовлађујући, и нама најближи увид, да је реч о једној од књига „које утврђују горње границе стандардне књижевне продукције” (Palavestra, 1986, str. 234).

Иако су књижевни проучаваоци узгред опажали да „роман обједињује историјску тему Мојковачке битке и много ширу историју косовске жртве” (Томић, 2008, str. 39), „да припада оним најљепшим страницама црногорске етике, која је нашла умјетничко оваплоћење у дјелима Његоша, Љубише, Марка Миљанова и Лалића” (Ratković, 1986, str. 218), наш је циљ да покажемо сродности Сијарићевог романа са Његошевим спевом у погледу мотива, конкретних епизода, ситуација и идеја, односно вредности које се афирмишу. *Мојковачка бишка* у великој мери почива на традиционалном књижевном и етичком подтексту и сведочи о хуманистичком читању *Горској вијенца*, као и о спонтано оствареним утицајима у оквиру система вредности једне културе.

Као што је Његошево дело почивало на косовском миту, доприносећи у исти мах његовом оснаживању, тако и *Мојковачка бишка* почива на *Горском вијенцу* као естетској и етичкој творевини, сликајући човека тога поднебља значајно обележеног Његошевим делом. Ратни сукоб „не форсира тему окупације и одбране колико конфликт традиционалне етике и љубави, однос националне припадности, страсти и одговорности ликова” (Томић, 2008, str. 36), што саму битку смешта – сасвим у духу *Горској вијенца* – у традицију континуираних борби за слободу вођених на српском простору. Сијарићев роман је жанровски одређиван као „историјска хроника” (Palavestra, 1986, str. 233), „роман-панорама” (Vučković, 1989, str. 297), „ратна епопеја” (Ђуриčković, 1986, str. 143), а запажен је у њему, мада са различитим вредносним предзнаком, и „спој различитих књижевних врста и приповедачких облика” (Palavestra, 1986, str. 233).

Већ такво жанровско богатство у оквирима текста који тематизује историјски догађај кореспондира са Његошевим делом, а када узмемо у обзир и нарочиту историјску перспективу као Сијарићев уметнички поступак, веза са *Горским вијенцем* постаје још очигледнија, као што и последице примењеног поступка воде истим семантичким слојевима. *Исџирају њоштурица* у своме спеву Његош приказује у контексту косовског завета, као што Мојковачку битку Сијарић приказује с озбиром на Косово, на *исџирају њоштурица*, турска времена, сеобу Срба. Зато уношење „муслиманског елемента” у причу о Првом светском рату није тек просто изневеравање историјске истине (v. Čađenović, 1996), већ уметничко преобликовање стварности којим је створена могућност актуализовања оних питања која су покренута Његошевим спевом.

Изненађујуће је да баш они критичари који опажају *обилићевски дух Мојковачке дишке*, не препознају његошевски и косовски подтекст Сијарићевог романа. Јован Чађеновић, на пример, претпоставља Сијарићевој Биласову романескну обраду овог историјског догађаја (*Црна Гора*, 1989), уочавајући повезаност битке и косовског завета у Биласовом, али не и у Сијарићевом делу, коме замера одсуство „општесрпских, националних, традиционалних циљева и симбола” (Čađenović, 1996, str. 253). Управо се у *Мојковачкој дици*, и то на подлози националног, косовског мита исписује апотеоза традиционалном *чојсџиву* и *јунашџиву* као општечовечанској вредности.

Пре свега је овим делима заједничка панорамска, мозаичка слика која настоји да представи колектив, а потом инсистирање на значењу централног догађаја (пресудне битке Црне Горе у Првом светском рату, односно *исџираје њоштурица*). Епски дух Сијарићевог романа изграђује се у првом реду композиционим срастањем епизода које су у властитим оквирима довршене, а које се међусобно уланчавају тако да се у роману даје широка слика санџачког поднебља у одређеном историјском моменту. У тако компонованом роману и централни ликови имају статус протагониста само у релативном смислу: њихова је функција пре свега композициона. Радич Мемиић и његова сплетеност са породицом Карадашића, преко мотива забрањене љубави, представља композиционо средиште, преко којег Сијарић остварује јединство *Мојковачке дишке*. Већ чињеница да се овом дводневном битком (6. и 7. јануар 1916) и њеним исходом завршава роман, а да аутор није користио технику тзв. *расџезања времена*, па је изостала микрoанализа, стратегија и тактика битке, која није ни тематизова-

на као догађај, открива да се Сијарић пре свега давио њеним смислом. Готово да је у оба дела присутна истоветна наративна техника, осведочена у епској песми: на месту гласника који у *Горском вијенцу* реферишу о исходу *исџраја ѿѿиурица*, стоји у Сијарићевом роману слика повратка ратника из битке, којој следе извештаји о мртвима и рањенима, те аустријски извештај о потпуном поразу. Тематски је Мојковачка битка централна у Сијарићевом роману колико и *исџраја ѿѿиурица* у *Горском вијенцу*: у оба дела тема је много шира и сеже у начин живота приказаног становништва, у његов систем вредности и обичаје, у обележја једне традиционалне и патријархалне културе и њој саображену психологију ликова.

Комплексност живота једне подвојене заједнице дата је на уводним страницама *Мојковачке дишће* и позадина је на којој се одлучујућа битка одиграва. Забрањена љубав Умке и Радича оптерећена је верским разликама и давнашњим сукобом њихових фамилија – Карадашића и Мемића. О том сукобу, памћеном и преношеном кроз генерације сведочи и чињеница да Карадашићи *не смеју доћи* у Радичево село Ракитицу, због још увек актуелних крвних освета. Прошлост, традиција и предање су живи, као и у свету Његошевих јунака, те и мотивација јунака притиче из такве, заједничке баштине. Умкин отац, од часа када је суочен са ћеркиним избором, упорно види, као највећу претњу, крст изнад њене главе. Наговештено је и да је уплитање Радичеве тетке Деспине у отмицу девојке мотивисано старим рачунима, као што је и њен понос због отимања девојке Карадашићима и превођења „буле” у православље, сведочанство о доскорашњем осећању инфериорности. Такмичарски дух две верски различите заједнице, присутан у мотивима љубави и *добровољне отмице*, тематизован је и у *Горском вијенцу*, кроз епизоду отмице Руже Касанове, и праћен је истоветним осећањима колектива: поносом због присвајања туђег идентитета, с једне стране, и стидом због губитка девојке, с друге. Сватови Турци и Црногорци надмећу се и међусобно задевају песмама у којима се доминација остварује посредством превођења девојке у ислам, односно православље. Сват Турчин пева: „не оставте Косу у Кавуре / такво воће није за Кавуре” (Његош, 1968, стр. 139). Сват Црногорац: „Бјеж, Комнене, задрта делијо, / кад си такву срну уловио; / [...] / вјера ти је Хајки омилила, / једва чека да ти се прекрсти.” (Његош, 1968, стр. 139)

Многе сродности Сијарићевог и Његошевог дела проистичу из слике самог колектива коју уобличавају. Патријархална култура

се споро мења, те је реч о готово истоветном колективу, само што је у већем степену раслојен на половини друге деценије XX века у Сијарићевој *Мојковачкој дици*. Верска искључивост је још изразито присутна, али се превазилази пред заједничком угроженошћу народа од спољњег непријатеља, али су зато подређени положај жене, општа неписменост и специфична обичајно и традиционално заснована побожност идентичне. Иако читалац васпитан у једној култури по аутоматизму чита *лелекања* у *Мојковачкој дици* на подлози *Џуждалице сесире Бајрићеве*, за сродност уметничких дела нису пресудне спонтане тематске сличности, колико избори за које се Сијарић опредељује у уобличавању свог ратног романа, а који указују на актуализовање епизода и значења постојећих у *Горском вијенцу*: неписмени војници наднети над писмима асоцирају на Његошевог попа Мићу; сумња војника санџачког батаљона у иконе призива веровање Црногораца у море, вештице и гатања у плеће у *Горском вијенцу* итд.

Жена је до крајњих граница обесправљена и пасивна, без могућности да самостално бира своју судбину, што кулминира у осећању Умкине браће да имају права да малтретирају сестру због њеног покушаја бег за Радича. Јунаци *Горског вијенца* с презрењем саопштавају како се муслимани односе према женама: „Они кажу: жена је човјеку / слатко воће ал печено јагње; / док је таква, нека је у кућу, / није л таква, са њом на улицу” (Његош, 1968, стр. 137). Међутим, о томе како се сами односе према женама, добро казује пример Вука Мандушића који је троструком канџијом *излечио снаху Анђелију* (Његош, 1968, стр. 102), али и речи кнеза Јанка: „Кад ме жена пита ђе сам био, / казаћу јој да сам со сијао; / куку њојзи ако невјерова!” (Његош, 1968, стр. 100). С друге стране, постоји аналогија између Радунове супруге Љубице, посебно вредноване жене у *Горском вијенцу* („жена млада, ама соко сиви / пуни пушке своме господару”) и Радичеве тетке Деспине, горопадне и речите Црногорке, као и Јефтане која командује заробљеницима. Подређеност жене и агресија према њој у Сијарићевом је роману значајна тема која је добила и посебан тон, будући да се о њој говори са становишта свезнајућег приповедача, али је видљива и у романескно уобличеном свакодневљу, пре свега муслиманске средине, у којој жена посредно комуницира са мужем. Међутим, када овој посредној комуникацији сучелимо непосредну и директну комуникацију међу Црногорцима, каква се јавља, супротно могућем очекивању читалаца, при саопштавају лоших вести са фронта, пред нама васкрсава фами-

лијаран однос према смрти као карактеристично обележје црногорске културе, који је темељно обележио идејну раван *Горској вијенца*.

Идеја о чојству и јунаштву, о васкрсењу кроз саможртвовање, устоличена у *Горском вијенцу* („Славно мрите кад мријет морате!”, „Воскресење не дива без смрти” – Његош, 1968, стр. 161), проноси се целим током Сијарићеве *Мојковачке дишке*, те и Радичево размишљање о човеку као семену за бразду призива симболику семена и младог класја опеваног у Његошевом спеву. „Упрошћавајући све до голе истине о умирању, он је отворену раку пред војницима гледао као бразду у којој се сије оно сјеме које се зове човјек...” (Sijarić, 1981, str. 104).

Осветљавајући трагику самог избора (безизгледна битка уместо потписивања капитулације) и његову мотивацију и, с друге стране, предисторију својих јунака, као што историјску, а заправо легендарну перспективу, добија и опис Лима, сам Мојковац (место, „које се спомиње у српству васколику од Милоша до дана данашњег” – Sijarić, 1981, str. 228), или караула, која је актуелни ратни задатак, Сијарић ствара упечатљиву слику санџачког колектива у којој препознајемо етичку димензију косовског архетипа и *Горској вијенца*. Однос према фактима аутор је разрешио на његошевски начин, али све до недавно његов роман и није подробније тумачен, а поједини критичари су му замерали изневеравање историјске истине, иако писац *Мојковачке дишке* то чини у мањем степену но Његош. О тражењу симбола и својеврсном есенцијалистичком поступку у књижевном транспоновану историјске битке, у којој је видео „величанствену херојску”, Ђамил Сијарић је говорио у току писања романа: „Ствар би, дакле, требало сузити, на њен по могућности најужи оквир, на ону њену суштствену супстанцу, на њен врх, на њен брид. Можда на симбол – јер таква би обрада била најобухватнија и концепција мотива најреалнија” (Sijarić, 1994, str. 14).

Писац је видео да је уметнички најверодостојније оно што је најзгуснутије и најзасићеније универзалним значењима, као што је то налазио и Његош, а замерали су му потпуно одсуство теме „политичке поларизације у Црној Гори” и „међудинастичког антагонизма” у односима Србије и Црне Горе (в. Ђађеновић, 1996), који су били актуелни у времену Мојковачке битке. И Његош приказује истрагу потурица изневеравајући историјску истину зарад уметничке истине о сукобу *сџирашних симбола*: крста и месеца, добра и зла, тиранског и слободољубивог духа.

Сам исход Мојковачке битке Сијарић је уобличио у складу са народним предањем, по коме је битка неупитно добијена (Ђуро-вић, 2008, str. 29), пре но са историјским чињеницима, по којима је црногорско распуштање војске санџачки одред дочекао на положају, у рововима. Сијарићу је стало до саме идеје победе у немогућим условима, до реализације немогућег (призваног у *Горском вијенцу*) посредством јуначког, слободарског и родољубивог народног духа, као што му је стало и до тим већег контраста између војничке победе и политичке капитулације, али не зато што га као писца интересују „политичке поларизације” и „међудинастички антагонизам”, већ зато што га као уметника интересује апсурдност човекове људске ситуације, утицаји великих и већих сила (од владе властите државе до Аустрије) на живот појединца. Централну улогу у роману има контекстуализација Мојковачке битке, која открива у исти мах да је битка унапред изгубљена и пресудно важна. „Све што су сада зборили, и све што су мислили било је везано за Мојковац; за онај кланац у Термопилима од којег је зависила судбина Јеладе; мислили су да од Мојковца зависи судбина цијелог рата, и цијелог свијета.” (Sijarić, 1981, str. 248)

Уосталом, речи којима окупатор објашњава свој чин стрељања заробљених Црногораца, смештају Мојковачку битку у семантичку близину Косовске:

„Паметни се неће овдје наћи – ни поштени, ни разборити, до само они који мисле да једна мала и голорука биједна војска може да стане на пут ћесарско-краљевским дивизијама које су славу Аустроугарске Царевине на врховима својих бајонета пронијеле кроз цијелу Европу, и којима – ка њиховој даљој слави нико не може стати на пут” (Sijarić, 1981, str. 207).

Зато и учешће у Мојковачкој бици постаје мера етоса, чиме се актуализује значење Косовске битке и издаје: „Овај батаљон нема ни првог ни задњег, ни средњег ни крајњег, он је само један број људи – чуо сам да их је двије стотине, и излазак из тог броја био би што и излазак из човјечанства, па то овдје нико и не мисли да учини” (Sijarić, 1981, str. 68). Зато Рафаило, у часу када дезертира, није ни мртав ни жив, „него тако нешто... Из села исписан, из свијета издрисан” (Sijarić, 1981, str. 238). Од часа када постаје дезертер Рафаило се суочава са суровом али зато врло прецизном племенском обичајношћу.

Спој народног предања и историјског догађаја, који карактерише *Мојковачку бишку*, не само да је одјек истоветног поступка при-

сутног у *Горском вијенцу* већ се и историјски подаци само делимично излажу неутралним тоном објективног приповедања, а много чешће стављају у уста народу. Као што Његош пушта коло да казује историју, показујући тиме да му је стало до симболичке, већ уметнички обрађене историје, тако и Сијарић пушта народ да из своје перспективе уобличи атмосферу те ратне године и битке која предстоји. Будући да *Мојковачка дишка* започиње као љубавна прича, ратне околности су у роман уведене кроз објашњење које Максим Туцања, чувар моста код Акова, даје Радичу и његовој женској пратњи, када хоће да преведу Умку у Црну Гору. У Сијарићевом делу о актуелним историјским околностима, и када о њима не зна довољно, говори народ, што јасно открива да основни циљ овог писца није историјска слика Мојковачке битке, већ оно што се посредством битке открива о једној нацији, њеној култури живљења и аксиомима постојања, а ови су у великој мери ослоњени на *Горски вијенац* и косовско предање. Карактеристичан је у том смислу говор попа Дикосава:

„Почео је свој говор са Карађорђем и његовом војском, која је уз устанке у Србији полазила да се састане са Црногорцима и стигла управо до овог села – и вратила се [...]. Од тада – рекао је, па све до данас, стоје испружене братске руке једна другој, да се ухвате.“ (Sijarić, 1981, str. 111)

Објективни приповедач казује о току рата, помиње уз Радичев, санџачки, и васојевички батаљон и његов положај, затим Рајнелову педесет трећу и шездесет другу дивизију, кретање војске, копање шанчева, променљиву ратну срећу. Укључује у наравицу и циљ битке, и информације о главнокомандујућима, сердару Јанку Вукотићу, односно Рајнелу и Макензену, али говори и војној опреми, начину борбе, разочарењу санџачког батаљона у савезнике. Но, и поред такве историјске конкретизације, *Мојковачку дишку* обележава романтичарска и епска обрада историјског догађаја. Томе доприноси с једне стране „епски концепт историје као масовног заноса у коме се појединац жртвује за славу неког колективног и апстрактног идеала (суверена, вјеру, нацију)” (Ковач, 2003, str. 45), а с друге, јасно разликовање победника и поражених, те епски узвишени прикази смрти.

Избор главног јунака, команданта Радича, да не види Умку која је дошла на фронт ради њега, није само нова димензија индивидуалне психологије овог јунака, настала у ратном времену (учитељ, послат у рат по команди Максима Туцање, мења се као командант одреда, под теретом превелике одговорности и сва-

кодневних погибија), већ и избор дефинисан односом појединца и колектива. Та сцена је парадигматична за сукоб тзв. *диофилној* и *некрофилној* присутног у црногорском колективу, а ослоњена је на знаменту сцену у којој Вук Мандушић не прича свој нејуначки сан колективу. Заједница, која даје приоритет ратним задацима, сведок је појединчевих избора, а слика о себи која се завештава ближњима важан је момент у животу Његошевог колико и Сијарићевог колектива. И кроз компарирање са културом окупатора, а у тој је функцији епизода у којој Мојсија не дозвољава аустроугарском војнику да се преда, иако овај бира предају као једино разборито решење, Сијарић нам подастире слику још увек његошевске Црне Горе и тиме условљен етички избор који је у духу косовског архетипа. Контрастирање логично-алогично, наглашено у овој епизоди, открива културолошку раздвојеност и немогућност разумевања Црногораца и окупатора, али у исти мах указује и на саму природу алогичног црногорског избора: само за свест за коју живот није највећа вредност, већ његово значење које се завештава поколењима, такав избор нипошто није ирационалан. Тиме се у први план поставља апсолутни етички избор, али и одговорност културе за колективну и индивидуалну психологију.

У коликој мери је аутор градио свој роман имајући на уму Његошев спев, не само у смислу основног духа него и детаља, речито казује епизода у којој Мојсија, уништавајући аустројско оружје у караули, образлаже своју тактику којој га је научило посматрање живота у природи: „лисица [...] очима опчини пијетла па јој он сам одозго падне таман као орах из своје љуске.” (Sijarić, 1981, str. 291, 292) У монологу Владике Данила, у коме промишља слабост човекову, одговорну за издају уверења, употребљена је иста слика: „Али тице те су најслабије / лови свјетлост лисичијех очих, / него орла кријући гледају.” (Његош, 1968, стр. 99) У Сијарићевом роману, као и у Његошевом спеву, Црна Гора је опкољена са свих страна и представља једини светионик слободе. На Мојковцу се брани „отачаство црногорско васколико од Ћесаревине” (Sijarić, 1981, str. 227), као што је и *исџраја њошурица* црногорски одговор на перманентну претњу њиховој слободи. „Што утече испод сабље турске / што на вјеру праву не похули, / што се не хће у ланце везати, / то се здјежа у ове планине / да гинемо и крв проливамо, / да јуначки аманет чувамо, / дивно име и свету слободу” (Његош, 1968, стр. 82).

У *Мојковачкој бици* је у симболичком тумачењу *каје жалоснице* старца Видака садржана његошевска идеја о народној срећи закопаном на Косову: „Ова је црнина на овој капи за Косовом; од Косова овамо све је црно, а није црно само ово поље које представља Црна Гора – зато што је, дјетићу, Црна Гора слободна.” (Sijarić, 1981, str. 49) Косово је стално на уснама јунака санџачког батаљона, као и јунака *Горској вијенци*, гусле су реквизит нераздвојан од црногорског колектива, а једнако је присутна и свест о достојанству човековом (у *Горском вијенцу* војвода Драшко се ужасава мучења људи међу Млещима, који од заробљеника чине галиоте, а црногорски избор у епизоди ослобађања заробљеника у *Мојковачкој бици* – да се ослободе најстарији – мотивисан је бригом о достојанству а не практичним разлозима). Уосталом, управо дивинизирање слободарског духа, чојства и јунаштва црногорског човека, и јесте основни узрок неуверљивих епизода, које нарушавају вредност овог романа, каква је, на пример, она у којој је црногорски војник, док настоји да се отме снажном стиску непријатељских руку склопљених око његовог врата, кадар да држи дугачак говор. (в. Sijarić, 1981, str. 219)

Много је мотива који су *Мојковачкој бици* и *Горском вијенцу* заједнички (Деспинин опис Умкине лепоте, који се потом преноси и понавља, као лирска песма, почива на сродним атрибутима и асоцира на опис Фатимине лепоте у Мустај-кадијиној песми; епизода преговора о примирју претходи бици, као што и „Скупштина о Маломе Госпођину дне на Цетињу, под видом да мире неке главе” претходи *исџрази ѿшјурица*), да се може говорити о дијалогу који Сијарићев роман успоставља са Његошевим спевом, утолико пре што се на два кључна питања другачије одговара. Једно је у вези са муслиманским живљем које Сијарић уноси у свој роман, чинећи браћу Карадашиће учесницима *Мојковачке битке*. Сијарић кроз Реџепову исповест Максиму Туцањи (а суштински, јунак је пишчев гласноговорник и ова је исповест намењена читаоцу, јер оно што приповеда Реџеп о својим прецима морало је бити познато Максиму) осветљава разлоге преласка на ислам, који не одговарају слици која је завештана у *Горском вијенцу*. Ако се у Његошевом спеву „турче” *ѿлахи и лакоми*, у Сијарићевом роману дата је комплекснија слика, која оставља отвореним питање који је пут пробитачнији за очување националног идентитета, јер је алтернатива преласку у ислам – сеоба. Карадашићев предак, Дашић, прешао је у ислам, остајући у својој земљи подељен до смрти, а процес потискивања иконе из средишњег дела

собе у скрајнути, па на таван, до потпуног заборав, протеже се кроз генерације. *Мојковачка дишка* експлицитно поставља питање о вредности живота, које је присутно и у *Горском вијенцу*. Заправо, Његошев спев много говори о вредности смрти, која је предуслов васкрсења; све што има непроцењиву вредност стиче се смрћу: од часног имена до новог, васкрслог живота. А Ћамил Сијарић, коме је *Горски вијенац*, што је јасно на основу саме концепције *Мојковачке дишке*, једно од важних естетичких видела (а да га је учио напамет говори у једном интервјуу – в. Сијарић, 1986), ипак тврди другачије: живот, *овде исад*, има непроцењиву вредност, која се не може ничим надоместити. Са таквим сазнањем умиру његови јунаци. Ако је *Мојковачка битка*, како каже приповедач, Термопиле, онда је пагански дух (да је живот, *овај и сад*, непроцењива драгоценост, и Ахилова је спознаја стечена у Хаду) кључна семантичка разлика између Сијарићевог романа и његовог подтекста, иако пишево разумевање живота као попришта сталног сукоба, кореспондира оном које је изрекао Његошев игуман Стефан. У *Мојковачкој дици* присутни су бројни сукоби: породични, верски, национални, културни, историјски, па и цивилизацијски, а када писац на ратну позорницу изведе пса, вука и петла, који у роману страдају скупа са људима, доживљај света у *комерацију муње и њрови* и који је поприште велике неслоге, темељно је уобличен. У таквом свету, који је *душман душманину*, Умкина смрт није мелодраматична, како су је критичари оцењивали, него је симболична, и по естетичким законитостима неизбежна: у свету који је *душман душманину а камоли души блајородној*, Умка умрети мора, а са њом и сви они животни садржаји и могућности које својом благородношћу омогућава у свету темељно уздрманом ужасом светског рата.

Нетачна је тврдња да Сијарић „не трага за значењем историјског догађаја нити га интересују надсмислови историје” (Јоковић, 1994, стр. 170); историја се у његовом роману разумева као простор понављања митских матрица и архетипова, који су дубоко урасли у живот колектива. Епско поимање света које обележава Сијарићеве Санцаклије сучељава се са приповедачевим лирским исказима, који су по себи средство аисторизације, али то не значи потискивање историје са страница *Мојковачке дишке*, већ њено претварање у легенду. Избор по часности сагледан је у овом роману у континуитету понављања истоврсне драме у српској историји. Косовски избор, чија се архетипска вредност у роману потврђује, предодређен је најбољим особинама колектива. А то је

још од Аристотела својство трагедије, тако да ни личне драме у таквом контексту нису недраматичне, како су критичари опажали, већ некад симболичне (Умка), а некад реалистичне (потискивање личног пред колективним и историјским).

Стога се и за свет *Мојковачке бијке* може рећи да се у њему „истина не тражи, него потврђује као вјечна и неизмјенљива вредност” (Ковач, 2003, str. 42), на чему и израста тон легенде, што у доброј мери значи да Сијарићев роман потврђује колико уметничку толико и хуманистичку вредност *Горској вијенца*.

- ЛИТЕРАТУРА Čađenović, J. (1996). „Dva romana o Mojkovačkoj bici” (M. Đilas: *Crna Gora i Ć. Sijarić: Mojkovačka bitka*). *Stvaranje*, 1-2, str. 242-254.
- Đuričković, D. (1986). „Romani Ćamila Sijarića”. U: *Kritičari o djelu Ćamila Sijarića* (str. 137-160). Sarajevo: ANUBiH.
- Đurović, Ž. (2008). „Mojkovačka bitka u Sijarićevom i Đilasovom romanu”. U: *Naracijski tokovi: o književnom stvaralaštvu Ćamila Sijarića: radovi sa naučnog skupa* (str. 23-30). Podgorica: CANU.
- Joković, M. (1994). *Imaginacija istorije: problem istorijske i književnoestetske distance u srpskom romanu o Prvom svetskom ratu*. Beograd: Prosveta.
- Kovač, N. (2003). „Istorijski roman Ćamila Sijarića”. U: *Književno djelo Ćamila Sijarića* [Naučni skup, Sarajevo 15. i 16. april 2002] (str. 31-47). Sarajevo: ANUBiH.
- Palavestra, P. (1986). „Romansirana hronika”. *Kritičari o djelu Ćamila Sijarića* (str. 233-234). Sarajevo: ANUBiH.
- Pantić, M. (2000). „Mojkovačka bitka u književnosti”. U: *Mojkovačka bitka u istoriji i umjetnosti* [Naučni skup, Podgorica 25. 4. 1996] (str. 95-100). *Glasnik odjeljenja umjetnosti*, knj. 18. Podgorica: CANU.
- Петровић Његош, П. (1968). *Горски вијенац*. Књига о Његошу (Прир. Војислав Ђурић). Београд: Младо поколење.
- Ratković, R. (1986). „Mojkovačka bitka Ćamila Sijarića”. U: *Kritičari o djelu Ćamila Sijarića* (str. 235-239). Sarajevo: ANUBiH.
- Sijarić, Ć. (1981). *Mojkovačka bitka* (Izabrana djela Ćamila Sijarića, knj. 3). Sarajevo: „Veselin Masleša“.
- Sijarić, Ć. (1986). „Mali narodi, a ne veliki, imaju veliku prošlost i veliku istoriju. Razgovor sa Ćamilom Sijarićem vodio Dejan Đuričković”. U: *Kritičari o djelu Ćamila Sijarića* (str. 317-326.). Sarajevo: ANUBiH.
- Sijarić, Ć. (1994). *Mojkovačka bitka*. Cetinje: Obod.

Tomić, L. (2008). „Epsko i lirsko u romanima *Bihorci* i *Mojkovačka bitka Ćamila Sijarića*”. U: *Naracijski tokovi: o književnom stvaralaštvu Ćamila Sijarića: radovi sa naučnog skupa* [Podgorica, 10. jun 2008] (str. 35-42). Podgorica: CANU.

Vučković, R. (1989). „Priповедач i romansijer Ćamil Sijarić”. U: *Od Ćorovića do Ćopića (Ćorović, Kočić, Samokovlija, Andrić, Sijarić, Ćopić)* (str. 279-303). Sarajevo: Oslobođenje.

JASMINA M. AHMETAGIĆ
 INSTITUTE OF SERBIAN CULTURE - PRIŠTINA (LEPOSAVIĆ)

SUMMARY

*THE MOUNTAIN WREATH AS THE SUBTEXT
 OF MOJKOVAC BATTLE BY ĆAMIL SIJARIĆ*

Ćamil Sijarić's novel is ending with Mojkovac battle, as the decisive battle of the Sandzak army in the First World War, since everything, previously narrated is leading towards it. Facts about the results of the battle, after soldiers' going to the battlefield and a picture of their return are displayed to a reader, instead of strategy, tactics and microanalysis of the battle. Thus, the author is focused on the meaning of Mojkovac battle and its contextualization, not only within the First World War, but also in the context of the prior Serbian history. On the one hand, novel's lyrical moments permanently strive to shape a legend, and, on the other, description of Lim, the watchtower, a hero's cap and the flag are getting historical perspective. Enlightening the tragedy of such a choice (battle instead of capitulation) and motivation of the choice, as well as prehistory of his heroes, Sijarić made an exquisite picture of Sandzak's collective in which we recognize an ethical dimension of Kosovo's archetype and *The Mountain Wreath*. Njegos depicted the killing of converts to Islam in the context of Kosovo's oath, as Sijarić presented Mojkovac battle considering Kosovo, killing of converts to Islam, Ottoman's time and migration of Serbs. Scholars did not elaborate the thesis that Njegos's epic and Kosovo's archetype are the subtext of *Mojkovac battle*, although the meaning of battle which Sijarić's novel enquired should be read just in that key, which is, at the same time, testimony about Sijarić's humanistic reading of *The Mountain Wreath* and about spontaneously realized influences in the system of values existing within the same culture.

Implicit dialogue between *Mojkovac battle* and *The Mountain Wreath* is seen in the concrete motives, in the manner of presentation of the historical event and, above everything, through the values which novel affirms. These facts, as we shall present, contribute to perceiving the battle in the First World War in the tradition of permanent fights for the freedom which were led on the Serbian territory until that moment.

KEY WORDS: Ćamil Sijarić, Mojkovac Battle, Mountain Wreath, Kosovo myth.